

Politinės „kairės“ laimėjimas ir jo padariniai Lietuvoje

Česlovas Bauža

Vilniaus universitetas
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius

Petras Biveinis

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

Komunistinės sistemos griūtis ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas buvo glaudžiai susiję, nors ir nevienareikšmiai politiniai procesai. Pokomunistinė transformacija 1992–1996 m. į valdžios olimpą grąžino buvusių komunistus, pasivadinusius LDDP. Kontroliuodami Seimą ir Vyriausybę, jie įgyvendino atitinkamą reformų strategiją, tačiau neadekvačiai ją derino su bendraisiais visuomenės ir diferencijuotais atskirų socialinių sluoksnių interesais. Dėl to viešojoje politikoje išryškėjo neigiamos tendencijos, kurios atvedė prie logiškų ir neišvengiamų valdančiojo elito permainų. Politinės „kairės“ ir „dešinės“ jėgų amplitudė to meto Lietuvoje buvo ypač ryški, todėl jos tyrimai gali atverti naujų įžvalgų, bent iš dalies koreguojančių įprastus požiūrius.

Straipsnio autoriai mėgina apibrėžti šių procesų pobūdį, aiškintis LDDP laikino laimėjimo (1992) bei pralaimėjimo Seimo rinkimuose (1996) priežastis ir padarinius.

Pagrindinės sąvokos: valdžia ir piliečiai, pokomunistinė transformacija, politinė „kairė“, politinė „dešinė“, ekskomunistai.

Keywords: power and citizens, post-communist transition, political „left“, political „right“, former communists.

Komunizmo sistemos griūtis SSRS bei satelinėse šalyse – be abejo, pasaulinės reikšmės procesas, prilygstantis radikaliems civilizacijų raidos pokyčiams. Tačiau, kitaip nei praeities permainingas, šis procesas amžininkų kol kas vertinamas gana vienareikšmiškai, tuo tarpu politinės ir socialinės srities mokslininkai neskuba tarti savo žodžio: įvairios mokslinės įžvalgos ne visada yra akademinio lygio, pagrįsto šiuolaikiniais tyrimo metodais. Šio straipsnio autoriai, be abejo, nesiekia kardinaliai pakeisti nagrinėjamos problematikos turinį bei tyrimo metodiką, tačiau jie nepraranda vilties, kad atskirais atvejais pavyks vaisingai panaudoti ankstesnių tyrimų rezultatus, kai kur naujai pažvelgti į tartum akivaizdžias, tačiau dažnai nestandartines politines situacijas ir problemas.

Lietuvoje sovietinės santvarkos transformacija į pokomunistinę visuomenę chronologiniu požiūriu nesutapo su valstybingumo atkūrimu. Čia takoskyra tarp Maskvos politiką besąlygiškai palaikančių LKP(TSKP) šalininkų ir nacionalinio išsivadavimo jėgų buvo ypač ryški, todėl specifiniais

raidos bruožais ji išsiskyrė iš panašių procesų bendrą tendencijų kitose šalyse. Kai kuriuos šio proceso bruožus jau mėgino atkleisti politinės istorijos, politologijos, teisės specialistai, todėl jų šiame darbe neaptarsime.

Šio darbo autoriams daugiau rūpi vienas iš specifinių minimos problematikos tyrimo aspektų. Visų pirma tenka priminti, kad Lietuva – pirmoji iš sovietinių respublikų, *de facto* pasiskelbusi nepriklausoma valstybe, pagaliau atkūrusi realią nepriklausomybę, netikėtai taip pat pirmoji laisvu piliečių apsisprendimu vėl į valdžią sugrąžino buvusių komunistus (ekskomunistus). Tai iš tikrųjų buvo naujas ir netikėtas įvykis naujausiųjų laikų Rytų ir Vidurio Europos valstybių politinėje ir socialinėje erdvėje. Čia reikia pridurti, kad „ekskomunizmas“ visoje Rytų Europoje – tai ne klasikinė Vakarų Europos – Italijos, Prancūzijos – marksizmo tradicija ir „eurokomunizmo“ atmaina, o pragmatiška, dažnai beprincipė pozicija, gana adekvačiai atspindinti naujus, sunkiai nuspėjamus, tačiau neišvengiamus visuomeninius procesus.

Taigi ekskomunistai, nors oficialiai atsisakė

bolševikinio (ortodoksinio) komunizmo nuostatų, idėjinių vertybių požiūriu nedaug nutolo nuo savo pirmtakų. Komunistinės praktikos taktika čia buvo svarbesnė nei visada „klasikų“ pabrėžiama strategija. Komunizmas ir politinis liberalizmas nesuartėjo, tačiau klasinės kovos barikadų jau nebeliko. Toks atvejis nebuvo unikalus: panašiai kaip Lietuva, 1993 m. komunistus į valdžią grąžino Lenkija, 1994 m. – Vengrija ir Bulgarija. Šitoks Vidurio ir Rytų Europos šalių pokomunistinės transformacijos fenomenas sunkiai paaiškinamas įprasta politinių procesų samprata ir logika, juolab kad iki to laiko nebūta panašaus pobūdžio precedentų. Lietuvos transformavimąsi į pokomunistinę visuomenę nagrinėjantys tyrinėtojai neatrodo, kad būtų kiek labiau nutolę nuo Vakarų politikos mokslų tradicinių idėjų ir schemų. Mūsų nuomone, šiuo atveju Lietuvos prieštaringa (neigiama ir teigiama) praktika galėjo tapti kai kuriais atžvilgiais naujesnių interpretacijų, gal ir koncepcijų paskata, todėl analogijos metodo beatodairiškas taikymas kartais atveda prie „mechaniško“ politinių procesų sampratos pakartojimo.

Neatsitiktinai šio teksto autorių pasirinktas tyrimo aspektas, daugiausia pagrįstas empiriniais duomenimis, iš dalies gali patikslinti jau paskelbtas idėjas, kai kur kitaip įvertinti politinį procesą, labiau išryškinant jų priežastinius ryšius bei specifinius visuomenės raidos ypatumus. Tyrimo objektas čia pateiktame straipsnyje yra Lietuvos demokratinės darbo partijos (ekskomunistų) netikėto grįžimo į valdžią ir neįprastai greito jos praradimo paradoksas.

Kaip žinoma, 1992 m. spalio 25 d. rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą pirmajame ir lapkričio 15 d. antrajame turuose ekskomunistų revanšas buvo įtikinamas. Iš 141 Seimo narių vietų įgiję 73 mandatus, kitoms politinėms jėgoms jie paliko: Sąjūdžio koalicijai – 30, Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos ir Lietuvos demokratų partijos koalicijai – 18, LSDP – 8. Po keletą mandatų į Seimą atiteko kitoms marginalinėms, politiniame procese nedaug ką lemiančioms partijoms. Tačiau svarbiausias rinkimų rezultatas – užsienio apžvalgininkams, Lietuvos politologams, o svarbiausia krašto žmonėms nelaukta tokia didelė LDDP persvara prieš „dešiniąjį“ politikai atstovaujančias jėgas. Kitas svarbus jų padarinys buvo tas, jog paaiškėjo, kad galutinai žlugo „skėtinis“ Sąjūdis, iki tol daug kur vyravęs ir, aišku, siekęs toliau monopolizuoti politinį šalies gyvenimą. 1992 m. rudenio – tai 1988 m. pavasario kontroversija – tautos vienybė buvo visiškai suskaldyta, santarvė ne-

pasiekta, grupiniai interesai materializavosi, kairysis ir dešinysis sparnas rinkėjų elektoratą ilgam laikui perskėlė į dvi priešingas stovyklas. Antikomunizmo ideologija ir doktrina jau nebebuvo veiksmingos, nes idėjinis vertybinis visuomenės pliuralizmas buvo tolokai pažengęs į priekį ir eliminavęs žmonių sąmonėje vienmatę priešpriešą („kas ne su mumis – tas prieš mus“).

Nusikalstume tiesai, jeigu ignoruotume realius socialinės ekonominės raidos veiksnius bei neigiamus jų padarinius Lietuvos žmonėms. Nors tai ūkio reformos istorija ir ekonomikos politika, tačiau drįstame čia aptarti bent kai kuriuos jos aspektus. Beveik nekvestionuojamas faktas, kad LDDP pergalę rinkimuose, be kita ko, lėmė ir visuomenės nusivylimas radikalių socialinių-ekonominių reformų efektyvumu, akivaizdžiu gyvenimo lygio nuosmukiu. Būtent vienos iš „dešinėsios“ politikos srovių kontroliuojamos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Atkuriamojo Seimo pradėtos ekonominės reformos, jų mastas buvo sunkiai nuspėjamas, juolab kad tai realiai sumažino gamybos produkcijos apimtį. Tuo metu daugelis negalėjo suvokti šios neįprastos, radiklios reformos priežasčių, tačiau vienareikšmiškai neigiamai vertino padarinius. Reformos pagal pobūdį ir mastą beveik prilygo socialinei revoliucijai, o to, žinoma, neįmanoma numatyti. Daugelis, ypač nekritiškai mąstančių, žmonių tokiai politikai nepritarė, juo labiau kad nemaža dalis iš tikrųjų arba tariamai nukentėjo nuo privatizavimo padarinių. Kita vertus, prasidėjęs privatizacijos procesas jau iš pat pradžių nebuvo skaidrus ir atviras, aiškiai trūko jo vykdymo ir kontrolės mechanizmų.

Čia būta daugelio priežasčių. Nereikia pamiršti, kad Lietuvos ūkis, vienpusiškai orientuotas ir dešimtmečius priklausomas nuo buvusios SSRS žaliavų, išteklių, importinių pašarinių javų, apskritai ekonomikos saitų buvo nepajėgus greitai persitvarkyti ir per trumpą laiką prisitaikyti prie rinkos mechanizmais pagrįstos ūkio infrastruktūros. Reformų pasekmės neišvengiamai turėjo būti ir buvo skausmingos, nors ir nevienodai paveikė skirtingus gyventojų sluoksnius.

Kaip įprasta, sunkiai prognozuojami ekonominių reformų padariniai sukėlė didžiulę infliaciją, o ši sudarė sąlygas įvairioms finansinėms machinacijoms, šešėlinės ekonomikos protrūkiui, pagaliau nekontroliuojamai nusikalstamai veiklai. Būtent tuo metu pridygo firmų, kurios pasipelnė iš gyventojų santaupų, nebaudžiamai bankrutuodamos ir išvengdamos teisinės atsakomybės. Kadangi tokio pobūdžio ir masto struktūriniai pertvarkymai Lietuvoje vyko pirmą kartą, dau-

gelis krašto gyventojų nebuvo pasirengę nelauktoms naujovėms.

Kaip niekur kitur sunki padėtis susiklostė žemės ūkyje. Sovietinis ekonominiu požiūriu neefektyvus kolūkių ir tarybinių ūkių paveldas neabejotinai turėjo būti likviduotas. Kita vertus, reikėjo atkurti teisingumą – sovietų suvalstybtą (pseudojuridiniu pagrindu užgrobtą) nuosavybę gražinti tegu ir ne visada tiesioginiams, tačiau pretenduojantiems į ją savininkams. Restitucijos padariniai negalėjo būti neskausmingi. Iki tol neregėta turtinė diferenciacija kaime tapo aki-vaizdi, daugelio akimis, neteisėta ir sunkiai paaiškinama. Visoje šalyje gyvenimo lygis smuko – tai iš dalies atspindėjo sociologų apklausos ir politologų išvados. Jau 1991 m. pabaigoje už skurdo ribos šalyje atsidūrė apie 40 proc. šeimų [1]. Nepasitenkinimas socialine padėtimi ir politikų nesugebėjimu reformuoti ir valdyti šalį tolydžio didėjo – tai savaime suprantama, skatino nestabilumą visuomenėje bei didino atotrūkį tarp prieštarigai, dažnai neskaidriai besiformuojančio verslo pasaulio ir nepatenkintos tokia padėtimi gyventojų didžiumos.

Tautinis atgimimas baigėsi staiga, lygiai kaip ir buvo prasidėjęs, užleisdamas vietą daugialypiams sudėtingiems politiniams procesams. Interesai galutinai užgožė idealus, pragmatiški tikslai – romantines tautos vizijas. Didysis Sąjūdis suiro bematant. Nemaža jo veikėjų tapo profesionaliais politikais, elito, vėliau ir isteblišmento struktūros grandimi, tuo tarpu kita visuomenės dalis (dauguma) nusivylė, palikta savo ir likimo valiai. Taip jie atsidūrė už didžiosios politikos ribų. Sąjūdžio nuosmukis paaiškinamas ne tiek organizaciniu atžvilgiu, kiek savo idėjų devaluacija nuo bendražmogiškų ir tautą vienijančių Laisvės, Nepriklausomybės, Demokratijos idealų iki visuomenę supriešinusios totalios antikomunizmo ideologijos. Niekai negalima inkriminuoti šios „nuodėmės“ dešimtims tūkstančių širdimi ir protu judėjimą parėmusių krašto žmonių, tačiau dalis Sąjūdžio vadovų lyg ir pamiršo, kieno valia ir parama jie atsidūrė valdžios olimpe. Atotrūkio tarp šalies piliečių ir valdžios viršūnių negalėjo kompensuoti tautinė retorika, populistiniai argumentai, juo labiau dažnai nekompetentingi politiniai sprendimai.

Tuo laiku Lietuvos politinis elitas formavosi spontaniškai, iš dalies nenatūraliai, monopolizuodamas patriotinius jausmus ir kurstydamas antikomunistines nuotaikas. Dėl to valdžios ir valdininkijos sluoksniuose įsitvirtino nemažai neprincipingų, moralinėms ir tautinėms vertybėms abejingų, savanaudžių vidutinybių. Tiesa, jie

dangstėsi įprastu agresyviu antikomunizmu ir patriotine retorika. Politinės kultūros lygis tuomet dar neleido atskirti savanaudiškų paskatų nuo racionalių idėjų ir pozityvių veiksmų.

Politinę padėtį šalyje iškreipė Sąjūdžio radikalų demagoginiai pareiškimai, dažnai nepamatuoti arba nepagrįsti savo oponentų iš LDDP užsipuldinėjimai. Antai Sąjūdžio trečiajame suvažiavime, iš esmės politiškai palaidojusiam šį judėjimą, pasitaikė ypač neatsakingų (neatmestina prielaida, kad ir piktavališkų) užuominų apie reikalą šaudyti komunistus Lietuvoje [2, p. 153–154]. Kai kuriems radikalų pažiūrų sąjūdininkams atrodė, kad atgavusioje nepriklausomybę Lietuvoje toliau daugėja „tautos priešų“. LDDP vaidmenį ir vietą susiklosčiusioje politinėje situacijoje kraštutiniai radikalai vertino priešišškai. Jiems ne itin rūpėjo tikrovė, nes ideologinės klišės ir angažuoti stereotipai buvo patogi priemonė siekti pragmatiškų, dažnai savanaudiškų tikslų. Tai buvo jaunos, besiformuojančios demokratijos grimasos – kitaip nepavadinsi. Vertinant retrospektyviai galima aptikti netgi tam tikro vištakumo, nesugebėjimo arba nenoro suprasti, kad komunistinę reformą, nukirtusią organizacinius, dažniausiai ir idėjinius ryšius su Maskva, inspiravo intelektualai ir inteligentai, visuomenės elitas. Šitai pripažino nešališki stebėtojai ir net Vakarų šalių analitikai. Be abejo, to meto Lietuvoje nebuvo galima tikėtis sociologinių arba politologinių studijų, pagaliau nebuvo matyti ir pastangų be išankstinio nusistatymo įvertinti prieštaringus politinius procesus. Visa tai turint omeny sunku sutikti su išvada, jog „Dešimtiesiais Lietuvoje tapo politikai, kurie prisidėjo naujos visuomenės sukūrimo misijai, kairieji savo ruožtu tapo *testinimo* puoselėtojais. Jų požiūriu, būtent *testinimo* išsaugojimas, o ne radikali reformos yra visuomenės gerovės pagrindas“ [3, p. 80]. Dichotomiją šiuo atveju vargu ar galėtume įžvelgti, nes reali visuomenės desovietizacija – sunkiai apčiuopiamas procesas, kurio subjektai buvo anaipol ne vien komunistinių struktūrų ir net partinės nomenklatūros nariai. Pasaulėžiūros principų išsižadėjimas arba jų neturėjimas, kad ir kaip būtų keista, tapo pranašumu, palankia starto pozicija siekiant politinės karjeros. Kaip minėta, Sąjūdis, pasisavinęs tiesos ir moralios politikos monopolį, pats to nenorėdamas, griovė pliuralistinės pasaulėžiūros ir besiformuojančios demokratinės visuomenės pagrindus. Pataikaujant politiškai neišprususiems visuomenės sluoksniams, LDDP beato-dairiškai buvo kaltinama bendradarbiavimu su nepriklausomybės priešinkais, netgi užsienio valstybių specialiosiomis tarnybomis ir pan. Tokia

„demaskavimų“ kampanija, dažnai sukeliama kraštutinių radikalų isterija, buvo nepatraukli ir nepriimtina bliviau mąstančiai visuomenės daliai.

Po nepavykusio 1992 m. referendumo dėl „stipraus“ prezidento institucijos atkūrimo, taip pat lietuviškojo fenomeno – „parlamentinės rezistencijos“ buvo beprasmiška kalbėti ne tik apie tautos vienybę, bet ir apie visuomenės santarvę svarbiausiais tautos ir valstybės ateities klausimais. Politinė priešprieša pasiekė kulminaciją. Tokią padėtį pakeisti arba išspręsti, arba bent neutralizuoti galėjo tik priešlaikiniai rinkimai į parlamentą. Tai buvo jau ne laisvo pasirinkimo, o priverstinis dalykas, kurį visuomenė sutiko ne visai pasirengusi, tačiau susitaikiusi kaip su neišvengiama būtinybe. Būdingas faktas, jog 10–15 proc. respondentų suklaidino sociologus rinkimų išvakarėse tvirtindami, jog balsuos už sąjūdininkus (dešinįjį politikos spektrą), o iš tikrųjų atidavė savo balsus už LDDP [1].

Prielaidos sugrįžti į valdžią ekskomunistams brendo laipsniškai, tačiau nenumaldomai. Taiklių įžvalgų, apibūdinančių šio proceso priežastis, nestinga ypač pokomunistinių šalių sociologų bei politologų darbuose [4, p. 5]. Tiesiogiai šiuos klausimus, kaip jau minėta, gvildeno ir tyrinėtojai Lietuvoje [6, p. 7]. Stiprėjo naivus įsitikinimas, kad „buvusieji“ (LDDP) gali išgelbėti Lietuvą nuo suirutės ir nenuspėjamos ateities. Didysis Sąjūdis jau seniai pasitraukė į praeitį, o jo likučiai patyrė fiasko pirmuosiuose atnaujinto Seimo rinkimuose. Kaip žinoma, per pirmąjį rinkimų į Seimą turą piliečiai per referendumą patvirtino Lietuvos Respublikos Konstituciją, užtikrinusią ne tik demokratines teises ir laisves, bet ir įtvirtinusią demokratinę valstybės sanklodą. Konstitucijos priėmimas sudarė prielaidas stabilizuoti politinei sistemai. Rinkimų rezultatų legitimumas irgi nekėlė abejonių.

Sąjūdžio, kaip tautos fronto, nynykimas paskatino politinį pliuralizmą Lietuvoje. Kalbamuoju laikotarpiu šalyje buvo per 30 politinių asociacijų ir partijų [8, p. 30]. Daugelis jų susikūrė kaip piliečių atskirų grupių aktyvumo išraiška, neturėjusi konkretaus socialinio pagrindo arba didesnės atramos visuomenėje. Didžiuma jų buvo negausios ir veikiau priminė „partinius klubus“. Realų poveikį politiniams procesams, kaip parodė Seimo rinkimai, turėjo tik kelios didžiosios partijos ir organizacijos.

Pralaimėjęs rinkimus, Sąjūdžio tradicijas imitavusios dešinėsios partijos ir organizacijos susibūrė į „Tėvynės Santarą“, kuri oficialiai pasiskelbė opozicija laimėjusiai LDDP daugumai. Seimo opoziciją sudarė 52 parlamentarai, kurių

lyderiu tapo iškiliausias buvusio Sąjūdžio veikėjas V. Landsbergis.

Priėmus nuolat galiojančią Konstituciją tapo būtina įsteigti Prezidento instituciją. Tebuvo vieša paslaptis, kad į šį postą be vargo bus išrinktas LDDP lyderis A. Brazauskas. Nelengva spręsti, kokią įtaką turėjo pergalė rinkimuose į Seimą A. Brazausko sėkmei, tačiau niekaip negalima paneigti išskirtinio A. Brazausko vaidmens, turėjusio didelę reikšmę ekskomunistų sugrįžimui į valdžią. Prezidento rinkimų rezultatai buvo Sąjūdžio politinių aspiracijų *fiasco*. Sąjūdis iš esmės buvo parklupdytas ant kelių: jo taktika iškelti neutralaus ir nesusikompromitavusio Lietuvoje diplomato S. Lozoraičio kandidatūrą buvo neefektyvus. Daugeliui žmonių tada imponavo ramus A. Brazausko kalbų tonas, korektiškas elgesys, tolerancija kitaminčiams. 1993 m. vasario 14 d. už A. Brazauską buvo atiduota 60,03 proc. balsų, už S. Lozoraitį – 38,28 proc. iš bendro dalyvavusių rinkimuose 71,61 proc. Lietuvos piliečių skaičiaus.

Žinoma, LDDP lyderio pergalę lėmė ir kiti veiksniai, tarp kurių galėtume paminėti žmonių pasitikėjimą (tiek realų, tiek ir naivų), įgytą anaip tol ne charizmatine, o tradicine laikysena ir įprasta bei visiems suprantama retorika. Stipri buvo komunistinės ir sovietinės nomenklatūros parama, ankstesnių vertikalių ir horizontalių valdžios ryšių panaudojimas užsibrėžtam tikslui – sėkmingam revanšui kovoje dėl valdžios. Nebuvo jokio atsitiktinumo, kad A. Brazausko asmenybė tuo metu atitiko laiko reikalavimus. Viešųjų visuomenės apklausų reitingai, išskyrus retas išimtis, buvo palankūs A. Brazauskui, jo politinė praeitis daugeliui asocijavosi su „neutralia“ ūkinio vadovo reputacija, be to, jis buvo bene vienintelis LKP aukštosios nomenklatūros atstovas, tautinio atgimimo laikotarpiu sąmoningai, nors ir nelengvai apsisprendęs eiti kartu su tauta prieš Maskvos komunistinį diktatą. Daugelio gyventojų mąstymo inercija taip pat buvo svarbus veiksnys, užtikrinęs LDDP ir jos lyderio akivaizdžią persvarą prieš nesutarimų bei intrigų skaldomą Sąjūdį.

Sugrįžę į valdžią ekskomunistai nebuvo ta pati senojo sukirpimo partija – sovietinės valdžios priedėlis, – kurios viešpatavimą 1990 m. vasario – kovo mėn. nutraukė Sąjūdis. Kaip parlamento mažuma ir opozicija, jie pasimokė iš savo politinės patirties. Be išlygų galima teigti, kad priešingai oponentų formuojamai visuomenės opinijai, LDDP įsitvirtinimas valdžioje, kaip parodė jos kontroliuojamo Seimo ir Vyriausybės veikla, nereikšė mėginimų *restauruoti komunizmą*, o buvo pokomunistinė transformacija, LDDP gravituo-

jant socialdemokratijos link. Tiesa, šis procesas buvo ilgas, prieštaringas ir nenuoseklus. Atskirai nagrinėtinas klausimas, ar tai buvo objektyvių aplinkybių nulemtas pasirinkimas, ar vien pragmatiškos politinės strategijos rezultatas. Vienaip ar kitaip, LDDP prabilo apie politinę santarvę, nacionalinių interesų bendrumą; kreipdamasi į Lietuvos žmones, įvairias partijas bei organizacijas pabrėžė, jog efektyvi, kompetentinga veikla valstybės ir jos piliečių labui turi būti pagrindinis žmogaus vertinimo kriterijus [9, p. 106–107]. Netrukus po prezidento rinkimų buvo paskelbtas LDDP Tarybos pareiškimas, raginantis visas politines partijas nuolat konsultuotis sprendžiant svarbiausias valstybės problemas [9, p. 114]. Neseniai išrinktas prezidentas taip pat pabrėžė politinės santarvės svarbą. 1993 m. vasario 23 d. A. Brazauskas savo inauguracinėje kalboje, tarp kita ko, pažymėjo: „Savo nuostatas dėl politinės konfrontacijos žmonės jau išsakė, ir gana įsakmiai. Drįsčiau teigti, kad rinkėjai pastarojo meto rinkimuose pirmenybę atidavė tiems kandidatams, kurie, jų supratimu, geriau galėtų garantuoti valstybės stabilumą ir piliečių santarvę. Nesantaiką, karingumą, supriešinimą Lietuvos žmonės atmetė, taigi tikėkimės – atsisakys ir politikai...“ [10, p. 43].

Tačiau pozicijos ir opozicijos priešprieša jau buvo užprogramuota. Dešinieji LDDP laikė ne normalia partija, o sovietmečio reliktu. Jiems buvo sunku susitaikyti su faktu, kad rinkėjai atidavė balsus už „buvusiųjų partiją“. Opozicijai atrodė, kad ši partija jau vien dėl sovietinio mentaliteto nemokės valdyti valstybės.

LDDP elgėsi neordinariai: ji stengėsi panaudoti partijos „viršūnes“, ypač atgimimo laikais politinėje veikloje pasireikšusį elitą ir jam pavaldžią pasyviąją partijos daugumą, siekdama panaudoti susiklosčiusia situacija, ragindama paremti Vyriausybę ir net kviesdama kitų pakraipų politines jėgas į koaliciją [6, p. 21]. LDDP, užsitikrinusi absoliučią daugumą svarbiausiose valdžios struktūrose, viešai prisiėmė atsakomybę už tolesnę valstybės raidą. Nuosaikiosios opozicijos (Lietuvos socialdemokratų partijos ir Lietuvos centro sąjungos) atstovai A. Sakalas ir E. Bičkauskas buvo patvirtinti Seimo Pirmininko pavaduotojais. Šis žingsnis parodė ne tiek opozicinę, kiek destruktivią pralaimėjusių ir nenorinčių su tuo susitaikyti dešiniųjų jėgų laikyseną. Nepaisydami fundamentinės Konstitucijos nuostatų („valstybės suverenitetas priklauso tautai“) kai kurie dešinieji radikalai ėmė priekaištauti rinkėjams už „neteisingą pasirinkimą“.

Natūralu, kad pažiūrų poliarizacija, politinė

kova, netgi reguliuojami politiniai konfliktai yra normalus, neišvengiamas demokratinės santvarkos reiškinys. Juo labiau kad naujos struktūros galėjo susidaryti tik įveikdamos senosios santvarkos pasipriešinimą. Tačiau antikomunistinis nusišalimas vos ne visus teisėtai išrinktus valdžios atstovus laikyti tautos priešais kirtosi su demokratijai būdinga tolerancija ir politine kultūra.

Praėjus mažiau nei mėnesiui po rinkimų Sąjūdžio Seimo taryba kreipėsi į visuomenę pabrėžė, kad neprižiūrima moralinės atsakomybės už padėtį Lietuvoje. Be konkrečių patvirtinimų arba argumentų Taryba teigė, jog vėl atgimsta pataikavimas senajai valdžiai, jog bauginimais ir persekiojimais siekiama palaužti laisvės siekį, skatinama vergo dvasia [11].

Seimo dešiniųjų radikalų opozicija analogiškai siekė apriboti politinės daugumos galias. Gruodžio 2 d. Tėvynės santara pateikė svarstyti įstatymo projektą „Dėl opozicijos Seime“. Juo buvo siekiama formuoti savo šešėlinį ministrų kabinetą, rengti ir svarstyti Seime alternatyvios vyriausybės programą. Pagal projektą, šešėlinio ministrų kabineto nariai turėtų galimybę dalyvauti vyriausybės posėdžiuose stebėtojų teisėmis. Ypač didelės teisės buvo numatytos opozicijos lyderiui. Netgi nebūdamas Seimo komiteto narys, jis galėtų dalyvauti bet kurio komiteto posėdyje su patarimojo balso teise [12]. Taigi opozicija stengėsi iš anksto sustiprinti savo vaidmenį apkaltindama parlamento daugumą eventualia destruktivią veikla. Tačiau Seimo dauguma įstatymo projektui nepritarė. Visų pirma ji nebuvo suinteresuota oponentų politinės galios didėjimu, kita vertus, ir opozicija, tiesmukai pateikusi savo siūlymus, tarsi pamiršo, kad politinėse diskusijose ji gyvybinga tiek, kiek moka pateikti svarius argumentus.

Negana to, pasitaikydavo, kad politinių procesų analizę keitė karštakošiški, politiškai neargumentuoti svarstymai. Dešiniųjų kontroliuojamoje „valstybinėje“ spaudoje (S. Stomos straipsniai „Lietuvos aide“) prabilta net apie valstybino perversmo reikalingumą, kaip pavyzdys buvo nurodomas net Augusto Pinocheto kruvinas perversmas Čilėje. Demokratijos samprata šurkščiai iškreipta propaguojant seniai atgyvenusią idėją, jog sąmoningesnė ir geresnė tautos mažuma turi teisę įtvirtinti savo valią jėga. Radikaliosios jėgos rėmėsi savo šalininkais Savanoriškoje krašto apsaugos tarnyboje (SKAT'e) ir kariuomenėje, nors abi institucijos teisiškai turėjo būti depolitizuotos. 1993 m. rugsėjį kelios dešimtys ginkluotų SKAT'o savanorių pasitraukė į Pakaunės miškus ir ėmė kelti neatsakingų politikų inspiruotus reikala-

vimus. Sunku prieštarauti nuomonei, kad tai buvo vienas iš bandymų provokuoti šalyje neramumus, destabilizuoti vidaus padėtį siekiant kraštutinių politinių jėgų revanšo.

Beprecedentis Lietuvos politikoje įvykis nutiko 1993 m. balandį, kai į Angliją su darbo vizitu nuvyko Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Brazauskas. Ta proga kai kurie opozicijos atstovai kreipėsi į Didžiosios Britanijos Parlamentą apkalbindami prezidentą A. Brazauską dėl menamų demokratijos pažeidimų Lietuvoje. Tai rodo, kad dalis politinių oponentų jį vis dar vertino ne kaip teisėtą valstybės vadovą, o kaip antitautinį ir net antidemokratinį veikėją, kurį būtina sukompromituoti tarptautiniu mastu.

1993 m. opozicija politiniu požiūriu struktūrizavosi įsteigdama vakarietiško tipo gana stiprią Tėvynės Sąjungos (Lietuvos konservatorių) partiją. Iš esmės tai buvo teigiamas politikos žingsnis, konsolidavęs dešiniąsias jėgas, kaip priešpriešą LDDP monopoliui. Tuo dešinėsios opozicijos konsolidacija nesibaigė. Vertybinėmis nuostatomis ir programinais valstybės tvarkymo principais konservatoriams artimiausia buvo Lietuvos krikščionių demokratų partija. Didesnių kliūčių suartėti nebuvo, todėl tų pačių metų liepos 14 d. TS(LK) ir LKDP paskelbė komunikatą, kuriame buvo konstatuota, kad abi partijos konsoliduoja Lietuvos dešiniąsias politines jėgas. Susiformavo tvirta, nors ir negausi dešiniųjų jėgų koalicija Seime.

Kitaip reagavo mažosios, iš dalies marginalinės dešinėsios partijos. Praėjus savaitei nuo konservatorių ir krikdemų „unijos“, Lietuvos demokratų partijos, Lietuvos laisvės sąjungos ir Lietuvos tautininkų sąjungos vadovai paskelbė pareiškimą, kad Lietuvos konservatoriai kartu su krikščionimis demokratais stengiasi primesti savo valią visoms Lietuvos demokratinėms politinėms jėgoms [13]. Šių nesutarimų, kuriuos inspiravo pavienių veikėjų politinės ambicijos, taip ir nepavyko iki galo įveikti. Tai liudijo dešiniųjų politinės kultūros stygių.

Žvelgiant į praeitį atrodo abejotina, kad tuo metu dešinioji opozicija pasirinko optimalius sprendimus. Antai 1993 m. pabaigoje Lietuvos tautininkų sąjungos atstovai Seime paragino opozicijos jėgas nuo kitų metų pradžios organizuoti parašų rinkimo akciją reikalaujant, kad būtų paskelbtas referendumas dėl pirmalaikių Seimo rinkimų 1994 m. Tautininkai teigė, jog LDDP, gavusi valdžią, ėmė ginti vien nomenklatūros turtinius interesus, iškilo netgi tiesioginė grėsmė Lietuvos valstybingumui. Jų iniciatyvai pritarė ir TS(LK) rezoliucijoje „Dėl nomenklatūrinio val-

dymo“. Akivaizdu, kad radikaliose to meto opozicinėse nuostatose vyravo populizmas, nepakanamai pagrįstas realios padėties analize. Reaguojant į tai Seimo daugumos iniciatyva 1994 m. birželį Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas buvo papildytas naujomis nuostatomis, atribojančiomis politines partijas ir organizacijas nuo visuomeninių judėjimų.

Kurį laiką atrodė, kad tai bent iš dalies stabilizavo politinę sistemą. Visuotinę partijų priešpriešą ėmė keisti, nors ir nestabilūs, sutarimo, kai kuriais atžvilgiais – ir susitarimo santykiai. Opozicijos frakcijų atstovai pagaliau priėmė LDDP pasiūlymą užimti Seimo komitetų pirmininkų pavaduotojų kėdes. Taip Seimo komitetų pirmininkų pavaduotojais tapo mažųjų opozicinių partijų atstovai: Nacionalinio saugumo komiteto – S. Pečeliūnas, Valstybės ir teisės komiteto – Z. Šličytė ir kt. prisiimdami dalį valdančiosios LDDP atsakomybės už Seimo komitetų veiklą. Frakcijos ne visada lengvai, tačiau vis dėlto sutardavo esminiais užsienio politikos klausimais: dėl stojimo į ES, NATO, dalyvavimo tarptautinėse taikos palaikymo operacijose ir pan. Tačiau vidaus politikoje nesantarvė, pagrįsta anti-komunizmo ir patriotizmo dichotomija, anaipol neatlėgo. Tam tikras partikuliarizmas ir marginalinių partijų steigimasis politikos atmosferai nežadėjo giedros. Neturėdamos atramos ir socialinės bazės visuomenėje, jos tik kurstė tuščius ginčus, atskleidė atskirų asmenų ambicijas, kartu nė kiek nepalengvindamos, o atvirksčiai – pasunkindamos valdžios struktūrų veiklą.

Politinė priešprieša iš esmės susitelkė Seimo daugumos ir opozicijos santykiuose. Opozicija ir toliau kaltino valdančiuosius keliaklupsčiavimu Maskvai, buvusios komunistinės nomenklatūros interesų gynimu, ekonomikos žlugdymu, korupcijos išigalėjimu, Lietuvos resovietizacija. LDDP dauguma neliko skolinga prikišdama oponentams praeities ir gyvenamojo meto „nuodėmes“: žemės ūkio sugriovimą, politinės nesantaikos kurstymą, pozityvios kritikos stoką, nekonstruktyvų oponavimą Seime.

Be abejo, didelė atsakomybė bei kaltės dalis tenka valdžiusiajai LDDP. Ekskomunistai piktinaudžiavo vis dažniau kritiką savo atžvilgiu traktuodami kaip valstybės pamatų griovimą. Ypač pažeidžiamos pasirodė partijos viršūnės. Jos pirmininko ir Vyriausybės vadovo A. Šleževičiaus veikla tapo nepopuliari – vis labiau atsiskleidė neigiami, pernelyg savimi pasitikinčio politinio veikėjo asmenybės bruožai. Nepasitenkinimas apėmė didelę dalį pačios partijos narių, o apie platesnę visuomenę ir kalbėti neverta. Daug kam

Lietuvoje atrodė, kad po šios partijos sparnu prisiglaudė nomenklatūros darbuotojų, prokomunistinės mąstysenos žmonių ir pan. Ne be pagrindo manyta, kad valdžia traukia materialinėmis paskatomis, ypač privatizacijos procese atsiveriančiomis galimybėmis greitai praturtėti. Visa tai didino priešpriešą tarp valdančiosios daugumos ir opozicijos, kartu tarp valdančiojo elito ir tautos daugumos.

LDDP kontroliuojamame Seime, ypač antroje kadencijos pusėje, ėmė išibėgėti darbo stilius (ne be pagrindo žiniasklaidos pavadintas „buldozeriniu“), kai įstatymai ir jų pataisos buvo priimami ignoruojant beveik visus, net ir racionalius opozicijos pasiūlymus. Opozicijos radikalai savo ruožtu į susiklosčiusią situaciją vis dažniau reaguodavo neadekvačiai. Be pozityvių reikalavimų saugoti ir stiprinti valstybingumą, šalinti sovietmečio deformacijas, įtvirtinti užsienio politikoje vakarietiškas orientacijas, jie neatsisakė įprasto populizmo, kai kada ir nerealių, prieštaringai vertinamų iniciatyvų. Dešiniųjų partijų iniciatyva 1994 m. rugpjūčio 27 d. buvo inspiruotas referendumas „Dėl neteisėto privatizavimo, nuvertintų indėlių bei pažeistos teisėtvarkos“, tačiau jis neįvyko, nes dalyvavo tik 36,9 proc. balso teisę turinčių piliečių [14, p. 58]. Parenгамieji darbai kainavo 4,5 mln. litų, visai neatsižvelgiant į tai, jog, pasak ekspertų, indėliams kompensuoti būtų buvę reikalingi 8 milijardai litų – tai visiškai neatitiko finansinių valstybės galimybių.

Neatrodė, kad šalies politiniuose sluoksniuose būtų dėta pakankamai pastangų kompromisams pasiekti, nors tokių galimybių gal ir buvo. 1995 m. kovo 11 d. iškilmingame Seimo posėdyje minint Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo penktąsias metines, parlamento pirmininkas Č. Juršėnas atsiprašė Lietuvos žmonių, kurie komunistų valdymo laikotarpiu buvo persekiojami bei tremiami [9, p. 160]. Tų metų rudenį LDDP pritarė Lietuvos liberalų sąjungos iniciatyvai laikotarpį nuo spalio 1 d. iki Seimo rinkimų paskelbti Politinės kultūros metais bei pareiškė, kad ji „pasiruošusi geros valios diskusijai su politinės arenos partneriais ir oponentais“ [9, p. 170]. Be nuodugnesnių tyrimų nelengva atskirti, kiek šiuo atveju būta tikros politinės išminties ir kiek tuščių deklaratyvių siūlymų.

Artėjant rinkimams bet kokius blaivius balsus užgožė priešrinkiminė kova, kurioje vyravo ne tiek racionalių programų konkurencija, kiek destruktivi polemika, tiesmukas politinių oponentų siūlymų ignoravimas, neretai ir sąmoninga spekuliacija ir taip nelengva krašto žmonių socia-

line padėti. Įnirtingą politinę priešpriešą galima paaiškinti dar ir tuo, kad partijoms stigo valstybinio mąstymo pasižyminčių lyderių ir asmenybių, be kurių sunku buvo tikėtis tiek politikų, tiek ir visuomenės aukštesnio sąmoningumo bei politinės kultūros.

Tuo laikotarpiu demokratizavimo procesą trikdė ne vien politinės, bet ir radiklios, nors ir neišvengiamos socialinės-ekonominės permainos. LDDP politikai prisiėmė atsakomybę už Sąjūdžio reformų tęstinumą, nors vykdė jas gana vangiai ir anaipol ne visada nuosekliai. Kita vertus, natūralu, kad keičiantis nuosavybės santykiams pereinamojo laikotarpio sunkumai buvo neišvengiami. Šalyje bankrutavo daug ekonomikos infrastruktūros įmonių, žmonės prarasdavo darbą. 1995 m. pabaigoje buvo 120 tūkst. užsiregistravusių bedarbių [15, p. 338]. Didelė darbuotojų dalis nebuvo pasirašę darbo sutarčių, nemokėjo socialinio draudimo mokesčių, nebuvo apsaugoti laikino nedarbingumo ar galimų nelaimingų atsitikimų atvejais.

Be kita ko, LDDP valdymo metais neigiamą poveikį ekonominiam gyvenimui turėjo bankų „griūtis“ („Sekundės“, „Nidos“, Litimpekso ir kt. žlugimas). Jų bankrotas atsiliepė finansų rinkai, nukentėjo daugelis indėlininkų. Smarkiai vėluodamas, tik 1995 metų gruodį, Seimas priėmė įstatymus, garantuojančius nedidelių indėlių saugumą.

Nekyla abejonių, kad abejotinas įstatymų keitimas, dažnos pataisos neprisidėjo prie socialinės padėties stabilumo. Įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamą turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 1992–1995 m. buvo keičiamas arba papildomas net 14 kartų [16, p. 4–5].

Kintant visuomenės vertybinėms orientacijoms, daugėjo pereinamojo laikotarpio grimasų. Kaip ir kituose pokomunistiniuose kraštuose, šalyje daugėjo nusikaltimų, įstatymų pažeidimų, daug didesnį mastą įgavo iki tol neįprasti narkomanijos, prostitucijos ir kiti reiškiniai. Kaip vieną iš kraštutinių krašto kriminalizacijos simbolių galima paminėti „Respublikos“ dienraščio vyr. redaktoriaus pavaduotojo Vito Lingio nužudymą 1993 metų spalio 12 d. Šis ir daugelis kitų faktų liudijo, jog teisėsauga pasirodė neefektyvi, ne be pagrindo neturinti visuomenės pasitikėjimo.

Šios ir kitos neigiamos visuomenės raidos tendencijos nebuvo vien LDDP politikos padarinys, tačiau jos neišvengiamai smukdė valdžios autoritetą. Tiesa, po nacionalinės valiutos – lito įvedimo (1993 m. birželio 25 d.) pristabdžius infliaciją, pamažu ėmė didėti bendrasis vidaus

produktas, atsirado prielaidų įveikti bene sunkiausią atsikūrusios valstybės krizės etapą. Tačiau ši procesą vargu ar įmanoma buvo paspartinti. Iki patenkinamo, didelei visuomenės daliai minimalaus pragyvenimo lygio buvo toli.

Lietuvos socialinę, ekonominę ir politinę padėtį atspindėjo socialinės apklausos. 1994 m. lapkritį tik 22 proc. gyventojų pritarė nuomonei, kad valstybė plėtojama teisinga kryptimi, o 71 proc. šalies laimėjimais buvo nepatenkinti. Būdinga, kad 72 proc. žmonių vis dar manė, jog valstybė turėtų visiems piliečiams užtikrinti materialinę gerovę [17, p. 67]. Net trys ketvirtadaliai respondentų buvo įsitikinę, kad šalis tvarkoma pagal kelių įtakingų grupių interesus ir tik 11 proc. manė, kad tai daroma visų piliečių labui [18, p. 36]. 74 proc. pareiškė nuomonę, kad šalyje negerbiamos žmogaus teisės [19].

Šalies raidos vektoriai liudijo apie neabejotiną politinių visuomeninių vertybių devalvaciją LDDP valdymo laikotarpiu:

Pasitikėjimas bažnyčia, žiniasklaidos priemonėmis, valdžios institucijomis 1992–1996 m. (proc.) [20, p. 185]

	1992 06	1993 09	1994 09	1995 09	1996 09
Bažnyčia	75	75	80	72	68
Visuomenės informavimo priemonės	68	69	70	66	71
Parlamentas	40	45	25	18	17
Vyriausybė	44	50	31	21	21
Prezidentas	–	47	31	23	21

Taigi kalbamuoju laikotarpiu nepasiteisino politinio pliuralizmo ideologija ir praktika. 1995 m. tik 14 proc. gyventojų teigė, kad partijos siekia apginti ir įgyvendinti žmonių interesus. Net 29 proc. Lietuvos piliečių laikėsi nuomonės, kad politinės sistemos veikimui partijos nereikalingos [20, p. 183]. Vis dažniau žmonės žiniasklaidai skundėsi, kad nepriklausomybė sudarė sąlygas biurokratijos savivalei.

Neabejotina, kad vienas iš svarbiausių visuomenės demokratinės sanklodos rodiklių yra piliečių įsteigtų visuomeninių organizacijų veikla. Lietuvoje nevyriausybinų organizacijų skaičius didėjo (1992 m. birželio 1 d. jų buvo 379, o 1996 m. birželio 1 d. – 1204 [1, p. 45]). Tiek LDDP valdžios institucijos, tiek ir jos politiniai oponentai pripažino tokių organizacijų svarbą. Dar 1992 m. vasarį buvo priimtas Visuomeninių organizacijų įstatymas. Piliečiams jis suteikė galimybę priklausyti įvairioms organizacijoms, asociacijoms, fondams. Tačiau esminga tai, kad valstybės institucijoms ir pareigūnams valstybės galia buvo užkirstas kelias pažeisti piliečių ir asociacijų veiklą neteisėtais veiksmais. Tuo šio pobūdžio teisinės

bazės plėtojimo procesas nesibaigė. 1996 m. išleistas Visuomenės informavimo įstatymas, keletas įstatymų dėl įvairių ne pelno organizacijų kūrimosi ir veiklos.

Šie ir kiti įstatymai, nors juos priimti buvo vėluojama, vis dėlto tapo pilietinės visuomenės formavimosi pakopa. Visuomenė vis dar buvo amorfiska, nesugebėjo pasipriešinti valdžios ir valdininkijos savivalei. Daugelis visuomeninių organizacijų disponavo menkais finansiniais ištekliais, jų nariams trūko praktinės veiklos patirties, vadovaujančius postus neretai užimdavo menkos kompetencijos ar abejotinos moralinės reputacijos žmonės.

Valdantysis LDDP elitas nesugebėjo adekvačiai reaguoti į situaciją ir vis didėjančią socialinę įtampą. Šalyje dažnėjo protesto mitingų, piktų, demonstracijų pasipriešinimo veiksmų. 1993 m. gegužės 25 d. Vilniuje Darbininkų sąjunga reikalavo garantuoti darbą, sustabdyti gyvenimo lygio smukimą, reguliuoti energijos išteklių kainas, indeksuoti algas, stipendijas ir pensijas pagal kainų didėjimą. Rugsjūtį Telšių rajone įvyko bene pirmasis streikas ūkininkų, protestavusių prieš anuomet per mažas žemės ūkio produkcijos supirkimo kainas [9, p. 119, 129]. Tokio pobūdžio akcijos atspindėjo įvairių visuomenės sluoksnių nepriitarimą valdžiai, kartais ir priešpriešą oficialioms valstybės institucijoms.

LDDP populiarumas ypač nusmuko prieš 1996 m. Seimo rinkimus – tik 3,9 proc. visų respondentų ją vertino palankiai [21, p. 171]. Politinio valdymo krachas tapo neišvengiamas. Jį nulėmė tiek LDDP elito perdėtas pasitikėjimas savo įtaka ir vaidmeniu visuomenėje, tiek ir daugelio žmonių sovietmečiu iškreipto mentaliteto bruožai. Pokomunistinėje visuomenėje daugelis iš jų, tvarkydami ir sprenddami savo asmeninius reikalus, lūkesčius vis dar siejo su valstybe, jos pagalba. Tai sovietmečiu iškreipto žmonių mentaliteto bruožas. Senojo mąstymo stereotipai, pavaldinio psichologija labiau būdingi vyresnio amžiaus žmonėms. Tačiau ne tik jiems buvo sunku prisitaikyti gyventi laisvosios rinkos ekonomikos sąlygomis. Negailestinga konkurencinė kova ypač skaudžiai atsiliepė menko išsilavinimo, neturintiems reikiamos profesinės kvalifikacijos, ir dėl to nepalankioje socialinėje terpėje atsidūrusiems asmenims.

Pereinamojo laikotarpio sunkumų nulemtu visuomenės nepasitenkinimo valdžia, taip pat dėl LDDP klaidų, nekompetencijos, piktnaudžiavimų visuomenė nusigrėžė nuo valdančiosios daugumos ir 1996 m. eiliniuose Seimo rinkimuose grąžino į politinį olimpą dešiniojo elektorato iš-

rinktą konservatorių bei krikščionių demokratų daugumą.

Išvados

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir įtvirtinus valstybingumą *de facto* ir *de jure*, viešieji ir vidiniai politiniai procesai ėgijo prieštarinę, kai kuriais atvejais netgi konfrontacinį pobūdį. Pokomunistinės visuomenės transformacijos viena iš ypatybių – politinės „kairės“ (LDDP, ekskomunistų) sugrįžimas į valdžią (1992–1996) ir jai ne visai priimtinių Lietuvos Sąjūdžio reformų tąsa neįprastomis pereinamojo laikotarpio į laisvosios rinkos ekonomiką sąlygomis.

LDDP negalėjo restauruoti buvusių socialinių ir ekonominių struktūrų ir neturėjo tokių tikslų, tačiau vienos partijos monopolis, neretai pasireiškiantis „buldozerinėmis“ įstatymų priėmimo procedūromis, nesiskaitymu su opozicijos ir politinių oponentų nuomone, nebuvo priimtinas visuomenei.

Valdančiosios daugumos ir opozicijos santykių įtampa skatino visuomenės poliarizaciją, piliečių priešpriešą visų pirma nekonstruktyviu ideologiniu pagrindu: vienų – nepagrįstu antikomunizmu ir menamu patriotizmu, kitų – lėkštu demokratizmu ir populizmu. Tokios didžiuliai gyventojų nepriimtinos kraštutinės nuostatos ir neapibrėžtos vertybės trikdė visuomenės pilietinę brandą, neigiamai atsiliepė piliečių politinės kultūros formavimuisi.

Atotrūkis tarp valdžios ir valdymo institucijų ir visuomenės daugumos minimu laikotarpiu ne tik nesumažėjo, bet ir nulėmė kritinę padėtį, kuri laikinai buvo neutralizuota po eilinių rinkimų perėmus valdžią kitos (dešinėsios) pakraipos politinėms jėgoms.

Literatūra

1. Krupavičius A. Politinė visuomenės diferenciacija Seimo rinkimų skerspjūvyje. *Atgimimas*. 1993. sausio 12 d.
2. Genzelis B. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1999.
3. Navickas A. Lietuvos politinė dešinė: sunki tapatybės paieška. Kn. *Lietuvos politinė dešinė. Posovietinio reiškimo bruožai*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2002. P. 68–113.
4. Tismaneanu V. *Išsivadavimo fantazijos: pokomunistinės Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas*. Vilnius: Mintis, 2003.
5. Balcerowicz L. *Socializmas, kapitalizmas, transformacija*. Vilnius: Algarvė, 1998.
6. Laurėnas V. Pokomunizmo įžvalgos aktualijos. Kn. *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: Lūkesčiai ir tikrovė. Mokslinės konferencijos, įvykusios 1996 m. balandžio 19–20 d., medžiaga*. – Klaipėda: [KU], 1996. P. 4–12.
7. Šabajevaitė L. *Lietuvos socialinė transformacija: 1990–1997 metai*. Vilnius: VU leidykla, 1999.
8. Krupavičius A. Pokomunistinė transformacija ir Lietuvos partijos. Kn. *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*. Kaunas: Litera, 1996.
9. *Nepriklausomybės ir demokratijos žingsniai. 1989–1999 metų kronika*. Vilnius: Gairės, 1999.
10. Brazauskas A. *Penkeri Prezidento metai. Įvykiai, prisiminimai, mintys*. Vilnius: Pradai, 2000.
11. *Lietuvos rytas*. 1992 m. gruodžio 1 d.
12. *Lietuvos rytas*. 1992 m. gruodžio 3 d.
13. *Atgimimas*. 1993 m. liepos 28 d.
14. *Svarbiausių Lietuvos įvykių žinynas. 1990–2001*. Parengė S. Spurga. Vilnius: Vaga, 2001.
15. Gruževskis B. Nedarbas Lietuvos visuomenėje. Kn. *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. Sociologų konferencijos, vykusios 1995 m. gruodžio 13–14 d., medžiaga. Vilnius, 1996.
16. *Metinis LR Prezidento Algirdo Brazausko pranešimas 1995 m.* Vilnius, 1995.
17. *Valstybės pagrindai*. Antroji dalis. Kaunas: Technologija, 1996.
18. Degutis M. Penkeri pilietinės visuomenės formavimosi metai: visuomenės reformos ir politinė kultūra. *Politologija*. 1995. Nr. 1(6).
19. *Respublika*. 1994 m. kovo 3 d.
20. Palidauskaitė J. *Lietuvos politinė kultūra*. Kaunas: Technologija, 1997.
21. Šaulauskas M. P. Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė. Kn. *Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998*. Vilnius: Garnelis, 2000.

Česlovas Bauža
Petras Biveinis

Triumph and Failure of Political „Left“ in Lithuania

Summary

Despite to the ambiguity of the political processes, the fall of the communist system and the re-establishment of the independence of Lithuania were closely related. Post – Communist transition in 1992–1996 has unexpectedly returned the former communists (Labour Democratic Party of Lithuania) to the Olympus of power. They, having controlled the Seimas (Parliament of Lithuania) and the Government, have performed the reasonable

domestic and foreign policy, yet drawn – up by the program attitudes of Sajūdis. The aims of one political party to impose political dictate to all other political forces was not accepted by society. The complicated relations between ruling majority and opposition have stimulated the political polarization of society as well as upgrow of the civic enmity, and so prevented social development of civic society.

Česlovas Bauža – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Politologijos katedros docentas, humanitarinių mokslų daktaras

Telefonas (+370 5) 276 27 63

Elektroninis paštas zibuolekudriaviciene@ast.vn.lt

Petras Biveinis – Mykolo Romerio universiteto Valstybinio valdymo fakulteto Filosofijos katedros humanitarinių mokslų daktaras, docentas

Telefonas (+370 5) 271 46 28

Elektroninis paštas flk@ltv.lt

Straipsnis įteiktas 2004 m. gegužės mėn.; recenzuotas; parengtas spausdinti 2004 m. lapkričio mėn.